

Джумадуллаева А.Н.

**ҚАЙТА ӨРЛЕУ ДӘУІРІНІҢ
КӨРНЕКТІ ӨКІЛІ
Н.МАКИАВЕЛЛИДІҢ
«ФЛОРЕНЦИЯ ТАРИХЫ»
ЕҢБЕГІНДЕГІ КӨЗҚАРАСТАРЫ**

В данной статье рассматриваются политические взгляды Николло Макиавелли на развитие Италии, изложенные в его наиболее значительной работе «История Флоренции».

This article deals with the political views of Nicollo Makiavelli on the development of Italy stated in his famous «History of Florence».

Макиавелли «Флоренцияның тарихында» Италияның түбіне жететіндер тирандар, кондотьерлер, ал ең бастысы – елдің басын қосып біріктіруге кедергі жасаушы папалық деген идеяны шығармасына арқау етті. «Соғыс өнері туралы» деген трактатында Макиавелли, жалдамалы әскерлер мен кондотьерлер Италияны апатқа ұшыратады: одан құтылудың жолы – тұрақты халық армиясы жүйесіне көшу болып табылады деп дәлелдеді.

Макиавеллидің ойынша: мемлекеттік билік жекелеген адамдардың қандай да бір дережеде имандылық түсініктері мен құндылықтарынан жеке адамзат түсініктерінен жоғары және оқшау тұрған нәрсе емес. Саясат пен билік саласы - бұл күрестің ерекше заңдары, дұшпанды жою заңдары қолданылатын, мақсатқа қол жеткізу үшін барлық құралдар пайдаланылатын орта. Макиавелли бұл идеяны өзінің тарихты зерттеуінің жеке тәжірибесінен алып отыр. Өзінің объективтілігіне көміл сенімді байқаушы ретінде, ол атап айтқандай өзі байқайтын осы сала екеніне көміл сенген.

Саясат саласы туралы Макиавеллидің ой-пікірлерінде бірқатар жәйттарды айырып айтқан жөн: байқаушы және зерттеуші ретінде оның саясат теориясы мен практикасын зерделеуінен және білімнен шығаратын қорытындыларын, саяси қайраткердің кеңесшісі ретіндегі, тәжірибелі саясаткер ретіндегі оның ұсынымдарын, оның жеке басының сүйкімділігін, мақсат-мұраттарын, саясат саласындағы қайсыбір заңдылықтар мен фактілерге көзқарасын бөліп айтуға болады. Жоғарыда айтып өткендей Макиавеллиден кейін тарихта "макиавеллишілдік" термині орнықты, оның мәні мақсат құралды анықтайды деген ұғымды танытын саясатты білдіреді. Алайда бұл макиавеллишілдікті және Макиавеллидің өзінің сенімін, әсте де, теңестіруге бола қоймас. Саясат пен заңнаманың қайсыбір мәселелерін айта отырып, объективті байқаушы ретінде, саясат тарихын сипаттай отырып, ол бірде былай деген еді: оның саясат саласындағы қорытындылары - бұл оның субъективті ниеті мен мұраттары емес, керісінше объективтік шындықтың белгілерін айқындау. Ол өзінің мұраттары мен нақты саяси тәжірибені теңестіруді атап көрсетпейді [2].

Н. Макиавеллидің «Флоренция тарихы» қазіргі заман үшін өте құнды. Себебі кітап орта ғасырларда ірі өркениет орталығы болған Рим империясына қатысты ішкі және сыртқы саяси оқиғалардың барысын мәлімдейді. Тіпті

аталмыш еңбектің бірінші бөлімінде біздің тарихымызда маңызды орын алатын, Аттила бастаған ғұндар тайпа бірлестіктерінің империя мен болған жаугершілік соғыстары жайында өте құнды мәліметтер келтіреді. Енді осы ғұндар тұрғысында мәліметтерге кеңінен тоқталуды жөн көрдік. Айталық I-кітаптың екінші бөлімінде Макиавелли айтып кетеді император А. Феодосий билік жүргізіп тұрғанда, империяның батыс шекарасының қауыпсіздігін сақтау тұрғысында еш шаралар жүргізбеді дейді. Нәтижесінде вандалдар Африканы иемдене бастаса, аландар мен вестготтар Испания жерін иеленген, ал франктер мен бургундықтар тек Галлияны басып алып қана қоймай, Франция және Бургундия деп өз аттарымен атаған [3]. Осы тайпалар сияқты көшпелі ғұндарда Паннонияны жаулап алып, Дунайдың теріскейінен бастап иемденген үлкен аймақты енді солардың атымен Хунгария деп аталатын болған. Бұл ғұндардың жаугершілігі бұрында күйзелтіп келген Рим империясының сыртқы жағдайын одан әрі қиындатты дейді. Рим жері жан-жақтан қыспаққа алынған соң, император дұшпандардың санын қысқарту үшін, бастапқыда франктермен одан кейін вандалдармен келісім-шарттар жасасқан болатын, бұл жағдай өзі күйреп тұрған империяға варварлардың ықпал артып, билік ісіне араласуын күшейтті. Ғұндар Паннонияны иемденгеннен кейін, гепид, герул, туринг және остготтар сияқты халықтармен бірігіп, жаңа жерлерді басып алуға күш салады. Францияны жаулап ала алмағандықтан, енді Италия жеріне ене бастайды. Макиавеллидің мәліметі бойынша ғұндар Аттила есімді басшыларымен басқыншылықтар жасаған. Аттила билікті бөліспес үшін Блед есімді бауырын өлтірген деп хабарлайды аталмыш автор [4]. Осы жағдай Аттиланьң даңқын арттыра түсті. Енді, гепид королі Андарих және остгот королі Веламирлер оның салық төлеушілері болатын болған. Италияға басып кірісі мен Аттила Аквилеи қаласын қоршауға алып, екі жыл бойы күреседі. Осы жылдар аралығында аталмыш қала маңайындағы елді мекендердің барлығын тонап, халқын ығыстырды. Аквилеиді және т.б. қалаларды қиратып басып алғаннан кейін, Аттила Римге қарай бет алған, бірақ папаның сөзін құрметтеп Италияны тастап Австрияға бет алған [5]. Кейін сол жерде қайтыс болған. 451 жылы Каталаун даласындағы шайқастан кейін, ғұндар 452 ж. Италияға ат басын бұрған. Тек қана үш айдың ішінде Аквилеиді қиратып, Альтино, Конкордиді, Паду сияқты қалаларды тонап, жол бойында Берш, Бергамо, Верон, Вичинц сияқты қалаларды иемденген. Аттила барлық әскерімен Тичино өзеніне дейін жеткен деп Макиавелли хабарлайды [6]. Енді Римге бағыт алғанда 453 ж. Аттила Паннонияда қайтыс болған.

Ғұндар Италиядан кеткеннен кейін, император елдің жағдайын қалпына келтіруге кіріседі. Ол ең алдымен астананы Римнен Равенге ауыстырады. Макиавелли ғұндар сияқты басқа да тайпалардың империя жеріне бірнеше басқыншылық жорықтарына тоқталып, нәтижесінде римнің әлсірегенін ашық айтады. Одан кейінгі жалпы империяның ішкі сыртқы саяси жағдайларын, негізгі оқиғалар тұрғысында толық мәліметтер береді. Екінші кітабын республика мен монархиялық билік түрлерінен бастап, Флоренцияның тарихы жайында мағлұматтар беріледі. Алдымен Флоренция деп аталуы жөнінде әртүрлі мәліметтер бар, бір еулері Флоринадан шығарса, екіншілері Флоренция деп Арно ағысының бойында орналасқанын айтады. Айталық, Плинидің хабарлауы бойынша: «флуэнтциялықтар Арно өзенінің арнасында («Ad Arnum fluentem») өмір сүрген деп хабарлайды» [7].

Ал Тацит еңбегінде флорентиялықтар деп атап хабарлайды. Флоренция атауы даулы мәселе болып қала бермек. Аталмыш қаланы варварлардың тонаушылыққа ұшыратып, қиратқанын Макиавелли ашына айтады. Тек Ұлы Карл қаланы қайта қалпына келтіріп, тұрғызған. Яғни, 1215 жылдан бастап Флоренция қайтадан өмір сүре бастайды деп 1353 жылға дейінгі жағдайды сипаттап береді. Үшінші кітапта 1353-1434 жылдар аралығындағы оқиғаларға тоқталған Төртінші кітапты республиканы басқарумен бастап, мемлекет ішіндегі тәртіп туралы, тәуелді адамдардың өмірін келтіреді. 1381 жылғы Флоренцияның ішкі саяси жағдайынан бастап ХҮ ғасырдың ортасына дейінгі оқиғаларды хабарлайды. Одан кейінгі бесінші, алтыншы, жетінші және сегізінші кітаптарда Макиавеллидің негізгі идеясы саяси жағдай, мемлекеттің ішкі басқару түрлері, ірі оқиғалардың жиынтығын жариялап, өз ойын білдірі болды.

Н. Макиавелли «Флоренция тарихын» орыс тіліне аударып, баспадан шығарған Н.Я. Рыков болды. Н. Макиавелли Флоренция тарихы еңбегінде мемлекет және мемлекетті басқару, саясат тұрғысында өзінің ашық идеялары мен өсиет нақыл сөздерін келтірген.

Н. Макиавеллидің Флоренция тарихы оның творчествосының соңғы жиынтығы. Еңбекте Флоренциялық ойшылдың дүние танымының жан-жақтылығын, терең екенін байқатады.

Флоренция тарихында Никкола М. ХҮ ғасырға дейінгі Италияның тарихи тәжірибесінде басынан кешкен биліктің, басқарушылықтың әртүрлі бағыттарын қарастырған. Италияда осы уақыт

ішінде басқарушы-реформатор болмады, «аралас» басшылық болған флоренциялық республика күйреді, «варварлардың» шабуылы күшейгендіктен Макиавелли олардан Италияны құтқаруды армандаған.

Антикалық деректерге сүйенген Макиавелли адамзат табиғатының өзгермейтіндігін негізге алды. Адамдардың әрекеті өне бойында екі қасиетпен анықталады: қорқыныш және тілек. Өз арманына адам тойымсыз, ал бар нәрседен айрылып қалу қорқынышынан өзара соғыстар туындайды. Адам үнемі күресте болады. Әрбір мемлекетте халық пен аристократия арасында қайшылық болады. Олардың арасындағы күрес ежелгі Рим республикасының жақсы заңдарына ықпал етті, деген сияқты ойлары Макиавеллидің шығармасының құндылығын арттыра түседі [8]. Алғашқы кітап Флавио Биондоның "Декадасы" материалының негізінде құрылған, оны Макиавелли атамайды да: келесі үш кітап — Виллани хроникасына, аздап Мерсьионе ди Коппо Стефани дерегіне негізделген; ал қалған үшеуі түрлі деректерге: Леонардо Брунидің "Тарихына", Джованни Кавалькантидің "Флоренция тарихына", жазбалар мен ауызша шығармаларға негізделген. Макиавеллидің тарихшы ретіндегі маңызы, оның оқиғаларды дәлме-дәл суреттеуші жаңа материалды айналымға түсіргендігі емес. Ол өзінің деректерін сынамайды. Осылай ол ғұндардың, аварлардың және готтардың тарихын жазды. Ол үшін фактілер маңызды емес, одан шығатын қорытынды маңыздырақ болған. Оның әр қорытындысы нақты. Тарихнамадағы Макиавеллидің орны оның тарихи тұжырымдарымен бағаланады. "Флоренция тарихы" жазылғаннан кейін тарих ғылымындағы алғаш рет ойлардың іске асуы, ал ХҮІ ғ. ішкі және сыртқы саясаттағы оқиғалар, елдердің арасындағы дипломатиялық және соғыс байланыстары жаңалықтарға толы болды.

"Флоренция тарихының" кіріспесінде Макиавелли осы жұмысқа кірісер алдында өзінің алдыңғы өкілдері Бруни мен Поджиоға сүйенеді. "Олардың шығармаларын ден қоя оқи отырып, -деп жазды ол, - Флоренцияның басқа мемлекеттермен және халықтармен соғыстарын суреттеуде олар тамаша, бірақ ішкі қайшылықты дәл келтіре алмаған". Осылайша әлеуметтік қайшылықтар және оның салдары тарихшыны қатты қызықтырады. Макиавеллидің тарихы жекелеген тұлғаларды суреттегендіктен адамдардың табиғи тарихы деп аталады. Макиавеллидің оқиғалар байланысын және кезегін суреттей білуі Флоренциядағы ХІІ — ХІҮ ғғ. саяси күрестердің тарихи құрылымынан. Флоренция, Рим және Афины арасындағы оқиға барысы туралы: "күрес алдымен аристократтар арасында, сосын аристократ пен пополандар арасында, ақырында попландар мен қарапайым халық арасында болды". Кейіннен гвельфтер мен гиббелондар партияларының арасында күрестің жалғасуы туралы Макиавелли: "билік үшін күресе бытырап екі нобилитет партиясы аристократияны әлсіретіп, пополандардың алға шығуына мүмкіндік берді. Осылайша Флоренциядағы пополандар билікті әлсіретіп, әскерді таратуға алып келеді" дейді.

Сонымен қатар Макиавелли әрбір күреске баға бере отырып, оның кейінгі дәуірдегі таптарға саяси баға береді. Мәселен, Римдегі патрицилер мен плебейлердің күресін Флоренциядағы магнаттар мен пополандардың күресімен салыстыра отырып мынадай ерекшеліктерін табады: рим халқы ақсүйектермен бірдей дәрежеде басқаруға қатысуға ұмтылды; ал флоренция халқы ақсүйексіз тек қана өздерінің билігін қалайды. Макиавеллидің ойынша бұл тирандықтың орнауына қалыпты жағдай туғызады.

"Флоренция тарихы" Италиядағы бүкіл саяси тарихты және Батыс Еуропадағы халықаралық қатынастарды қамтиды. 1532 ж. алғаш шыққаннан бастап 1554 ж. дейін Еуропаның көптеген елдеріне тарап аударылады. Макиавелли Гвиччардини еңбектеріне жол салады және содан кейінгі тарихшылар — Нерли, Сеньи, Нарди және Бенедетто Варкиге ықпал етеді. Жоғарыда аталып өткендей тарихи фактілерді саяси тұжырымына сәйкестендіріп алды. Ол 1520 ж. "Каструччо Кастраканидың өмірбаянында" тиран және тосқан гиббеліндерінің көсемі Лукканы сипаттауынан көрінеді. Онда Макиавелли ғылыми емес, көркем шығарма ретінде Италияны біріктіруге тырысқан кейіпкерлерді суреттейді. Дегенмен реалистік тарихи шындық суреттеледі. ХҮІ ғ. өзінде оның еңбектері папаның бақылауында жазылды. Оның шығармалары көптеген мемлекет қайраткерлерімен бағаланды, мәселен кардинал Ришелье абсолюттік монархияның бір өкілі ретінде Макиавеллидің шығармасына разы болып, ол туралы Луи Машонға апология жазуды тапсырады.

Медичилер билігі туралы Қайта өрлеу дәуірінің екі ұлы алыптары Гвиччардинидің "Италия тарихы" мен Макиавеллидің "Флоренция тарихында" арқау етеді. Ең алдымен олардың шығармаларын салыстыра отырып Медичилер билігінің тарихи шындығын айқындауға болады. Сол кездегі Италияның үстем таптары чомпилерді басқарған Микеле Ландо Флоренцияны құлаудан сақтап қалған. Пьеро Медичидің билігін Гвиччардини ерекше атап өтеді. Оның билігі өте

қайшылықтарға толы болғанын атап өтті, сонымен қатар оған қарсы оппозициялық топты Диетсальво бастады дейді. Макиавеллидің айтуынша ол кезде үстем тап республиканы жай халық емес, магистранттар басқарғанын қалаған. Гвиччардинидің айтуы бойынша қарсы топтар демократиялық методпен әрекет етуге тырысты. Себебі жаңа сайлау Комиссиясын құру қажет деп тапты, осылайша гонфольер болып Никколо Содерини тағайындалды. Макиавеллидің айтуынша Содерини Пьеронын жақтасы және ол Флоренцияның еркін магистраттармен басқарылуын қалады. 1465 ж. герцог Миланский қайтыс болып, оның мұрагері Галеацо Флоренцияға келіссөзге елші жібереді. Ол бойынша Флоренция жыл сайын белгілі соманы төлеуі тиіс болды. Пьеро одақтасымен достық қатынасты үзбеу үшін төлемді төлеуге мәжбүр болды. Оппозиция гонфалоньер болып Роберто Лиони, Пьеронын жақтасы болғанда аяқталды және жаңа парламент құрылды. Сайлау нәтижесінің қате жасалған деген айыппен Пьеро мен Содерини жер аударылды, ал 1469 жылы қайырымды Пьеро қайтыс болған соң баласы Лоренцо Медичидің билігін қаламаған Содерини, Әулие Антонио шіркеуіне жиналып өз кандидатурасын ұсынды. Ол кезде тәжірибесі аз, небары 20 жастағы Лоренцо Сфорцадан көмек сұрайды. Өз кезегінде Макиавелли мен Гвиччардини Пьероға нағыз билеуші атағын берді.

"Флоренция тарихында" XV ғ. тарихи оқиғалар жинақталған. Италияда билеуші-реформатор болған жоқ, флоренция республикасы "аралас" биліктен айрылды, "варварлар" күшейіп кетті. Билеуші мен республика мәселесі реалды шындықтағы Содерини билігіне негізделген. Лоренцо Медичидің өлімінен кейін Урбинский титулын алған герцог Макиавелли үшін идеалды билеуші мен мемлекетті ұйымдастыруы үлгі ретінде алынды.

Әдебиеттер:

1. История Италии. Под ред. С.Д. Сказкина. - Т. I. – М., 1970. – 574с.
2. Горфункель А.Х. Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения. – М., 1977. – 423с.
3. Рутенбург В.И. Италия и Европа накануне нового времени.– Л., 1974. – С. 323.
4. Storia di Milano, ed. Treccani, t. VIII. Milano, 1967; с Cippola, I Movimenti economici generale (1350 - 1500). – 348 p.
5. Ролова А.Д. Роль патриархальных монархий в период политической республики во Флоренции. (1527 - 1530). – М., 1989. – С. 411.
6. Брагина Л. М. Общинное землевладение в северо-восточной Италии XIII - XIV вв. // Средние века. - Вып. XII. – М, 1958. – С. 87-98.
7. Серени Э. Развитие капитализма в итальянской деревне. – М, 1951.– С. 184.
8. Сказкин С. Д. Исторические условия восстания Дольчино. - "Доклады советской делегации на X Международном конгрессе историков в Риме". – М., АН СССР, 1955. – С. 59.
9. Verri P. Storia di Milano. – Firenze, 1851. – P. 211.